

Ks. WOJCIECH NIEDŹWIECKI
Toruń

ZWOJE (ROTULI) W ZASTOSOWANIU LITURGICZNYM

Zwój (*rotulus*) jest, obok tabliczek woskowych, najczęściej stosowaną formą dawnego rękopisu. Wczesne średniowiecze odziedziczyło formę zwoju z odległej starożytności¹. Upowszechnienie kodeksu pergaminowego nie wyparło całkowicie zwojów, które na długo jeszcze pozostały w użyciu, szczególnie w dziedzinie dyplomatyki i sądownictwa, a także ze względu na potrzeby kościołów i klasztorów jako dogodna forma różnych spisów i wykazów, m.in. nekrologów (wykaz zmarłych)².

Zwojów używano także w liturgii. Istnieją opracowania poświęcone zastosowaniu tej formy w liturgii wschodniej, zwłaszcza bizantyjskiej³. Na zastosowanie zwojów w liturgii łacińskiej wskazują nie tylko świadectwa zewnętrzne, ale również zachowane *rotuli* liturgiczne okresu średniowiecza⁴.

1. Świadectwa

List papieża Zachariasza (741–752) do św. Bonifacego w sprawie znaków krzyża podczas kanonu mszalnego odsyła do innego dokumentu w postaci zwoju: *Votis autem tuis clementer inclinati, in rotulo dato praedicto Lul religioso presbytero tuo, per loca signa sanctae crucis quanta fieri debeant infiximus*⁵. Zapewne wzmianko-

¹ Zastosowanie zwojów w starożytności i średniowieczu omawia W. SEMKOWICZ, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002², s. 72–75.

² Por. N. HUYGHEBAERT, *Les documents nécrologiques* (Typologie des sources du Moyen-Âge occidental 4), Turnhout 1972.

³ Por. A. GRABAR, *Un rouleau liturgique constantinopolitain et ses peintures*, w: *L'Art de la fin de l'Antiquité et du Moyen-Âge*, Paris 1968, s. 469–496; J.L. DALY, *Rotulus Beratinus, a Greek Liturgy Roll*, „Greek, Roman and Byzantine Studies” 13 (1972), s. 109–117; J.-M. SAUGET, *Nouveaux fragments de rouleaux liturgiques bizantino-melkites en Syrie*, „Le Muséon” 88 (1975), s. 81–106.

⁴ Zob. K. GAMBER, *Codices Liturgici Latini Antiquiores* (Spicilegii Friburgensis Subsidia 1), Freiburg Schweiz 1968² (dalej: CLLA), s. 92, 254–257, 317, 358; TENŽE, *Codices Liturgici Latini Antiquiores / Supplementum. Ergänzungs- und Registerband unter Mitarbeit von B. Baroffio, F. Dell'Oro, A. Hänggi, J. Janini, A.M. Triacca* (Spicilegii Friburgensis Subsidia 1A), Freiburg Schweiz 1988 (dalej: CLLA Supplementum), s. 57–58; N.K. RASMUSSEN, *Les Pontificaux du Haut Moyen-Âge. Genèse du livre de l'évêque. Texte mis au point par M. Haverals* (Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents 49), Leuven 1998, s. 455–465.

⁵ Zob. MGH, *Epistolae Merovingici et Karolini Aevi*, t. I, Berolini 1892, s. 372; por. RASMUSSEN, dz. cyt., s. 457.

wany *rotulus* był dokumentem liturgicznym, skoro zawierał wskazania dotyczące znaków krzyża w kanonie. Trudno jednak stwierdzić, że chodzi tu o wyodrębniony tekst kanonu mszalnego.

Innym świadectwem o stosowaniu zwojów w liturgii jest list Hinkmara z Reims (ok. 870 r.) do Adwentiusa z Metz, który miał dokonać konsekracji Bertulfa na biskupa w Trewirze⁶. Hinkmar w swym liście udziela wskazań celem prawidłowego przebiegu obrzędu święceń, przesyłając jednocześnie wzór dekretu oraz tekst konsekracji: *mitto vobis consecrationem episcopi et exemplar decreti*⁷. Dalej w liście jest wzmianka, że tekst konsekracji biskupiej ma postać zwoju: *Et post Gloria in excelsis Deo dicat hanc orationem quae est in rotula consecrationis*⁸. M. Andrieu, który przebadał list Hinkmara, zwraca uwagę na inną wzmiankę o modlitwie konsekracyjnej, rozpoczętej dialogiem (*Dominus vobiscum — Sursum corda*), po której następuje namaszczenie głowy konsekrowanego biskupa⁹. Wynika z tej wzmianki, że wysłany *rotulus* nie odpowiadał w pełni zmienionym wymogom obrzędu. N.K. Rasmussen wyprowadza z tego wniosek, iż Hinkmar nie sporządził *ad hoc* zwoju liturgicznego na okazję konsekracji Bertulfa, gdyż inaczej uwzględniłby już zmiany liturgiczne. Byłby więc to ślad ewolucji liturgicznej¹⁰.

Kolejnym świadectwem zastosowania zwoju w liturgii biskupiej jest tzw. pontyfikał Egberta, biskupa Yorku (732–766)¹¹. Dokument rozpoczyna się obrzędem konsekracji biskupiej. Zawiera również niewielki dodatek poświęcony obrzędowi *in Cena Domini*.

W sprawie pojednania pokutników jest wyjaśnienie, że ryt ten następuje po kolekcie i czytaniu:

*Postea sedeat (sc. episcopus) in sede iuxta altare, et non dicat Dominus vobiscum; sed archidiaconus legat coram eo et populo rotulam in qua continentur quadam indicia de poenitentium reconciliatione, post hoc oret Episcopus ante sanctum altare*¹².

W tym przypadku *rotulus* służy archidiakonowi, który pełni funkcję liturgiczną. Ponieważ archidiakon nie dysponował własnym *ordo*, ani też sakramentarzem lub pontyfikałem, tekst na zwoju był prawdopodobnie przepisany z księgi biskupiej, czyli pontyfikału.

Niewątpliwie *rotuli* były szeroko stosowane w liturgii ambrożyjańskiej. Bertoldus, kompilator tradycji ambrożyjańskich w XII w., czyni częste odniesienia do funk-

⁶ Zob. M. ANDRIEU, *Le sacre épiscopal d'après Hincmar de Reims*, RHE 48 (1953), s. 22–73.

⁷ *Tamże*, s. 24.

⁸ *Tamże*, s. 36.

⁹ *Tamże*, s. 39–40, 54.

¹⁰ RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 458.

¹¹ Paris, BNF, ms. lat. 10575; zob. CLLA, s. 564, nr 1570.

¹² Zob. RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 459.

cji rotulariusza¹³. Jest on znany również z *ordo* poświęcenia kościoła i ołtarza (XI w.), zachowanego w bibliotece kapitulnej miasta Lucca¹⁴:

*In primis archiepiscopus induat se sicut ad celebrandam missam, et cum diacono et subdiacono et cum rotulario et veniat ante ianuas*¹⁵

Wzmiankowany *rotularius* należy do liturgicznej asysty biskupiej.

2. Zwoje liturgiczne

(1) *Rotulus z Rawenny*¹⁶. Miejsce przechowania: Lugano, *Archivio del Principe Pio* (brak numeru). Wydania: A. Cerani (1884)¹⁷; L.C. Mohlberg (1958)¹⁸. Miejsce pochodzenia: Rawenna, czas powstania: V–VII w. (Cerani), VII–VIII (Gamber). Początek i koniec zwoju jest uszkodzony. Wymiary: dł. 361 cm, szer. 19,5 cm. W aktualnym stanie zachowania zawiera 413 linijek tekstu, który został zapisany wertykalnie. Zachowany tekst składa się z 40 oracji. A. Olivar uważa, że są one oracjami adwentowymi¹⁹, K. Gamber zaś widzi tu oracje *in vigiliis Natalis*²⁰. Prawdopodobnie chodzi o kolekty na zakończenie psalmów oficjum. S. Benz w monografii poświęconej zwojowi z Rawenny skupia uwagę na wcześniejszych wzorcach tekstu (*Vorlagen*)²¹. N.K. Rasmussen wskazuje na potrzebę opracowania zwoju *ut sic*, czyli w jego aktualnej postaci, ponieważ jest on najstarszym przykładem tej formy tekstu liturgicznego²².

(2) *Rotulus z Lorsch*²³. Miejsce przechowania: Frankfurt nad Menem, *Stadtbibliothek*. Miejsce pochodzenia: Lorsch; czas powstania: IX w. Na dokument

¹³ Zob. M. MAGISTRETTI, *Bertoldus sive Ecclesiae Ambrosianae Mediolanensis Kalendarium et Ordines saec. XII*, Milano 1894, przedruk: Farnborough 1968, s. 94.

¹⁴ Zob. CLLA, s. 281, nr 575. K. Gamber zaznacza, że *ordo ambrosianus ad consecrandam aecclesiam et altaria* jest bardzo dawny (*sehr altertümlich*), ponieważ nie pokrywa się z tymi tekstami, które są zawarte w pontyfikalach mediolańskich.

¹⁵ Zob. RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 461.

¹⁶ Zob. CLLA, s. 317n, nr 660.

¹⁷ A. CERANI, *Il rotolo opistografo del Principe Antonio Pio di Savoia*, „Archivio storico Lombardo” 11 (1884), s. 11–16.

¹⁸ L.C. MOHLBERG, *Sacramentarium Veronense (Cod. Bibl. Capit. Veron. LXXXV)* (Rerum Ecclesiasticarum Documenta. Series Maior. Fontes 1), Roma 1994³, s. 173–178.

¹⁹ A. OLIVAR, *El rollo opistografico con orationes de adviento* (Scripta et Documenta 13), Montserrat 1962, s. 414–424.

²⁰ K. GAMBER, *Die Orationen des Rotulus von Ravenna*, ALW V/2 (1958), s. 354–361. Hipotezę Wigilii Bożego Narodzenia potwierdza inny zwój z Rawenny: *in uigiliis natalis domini*; zob. CLLA, s. 92, nr 318.

²¹ S. BENZ, *Der Rotulus von Ravenna* (Liturgiegeschichtliche Quellen und Forschungen 45), Münster 1967.

²² RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 457.

²³ Zob. CLLA, s. 358, nr 777.

ten zwraca uwagę L. Bischoff w książce o *scriptorium* z Lorsch²⁴. Rozmiary zwoju: dł. 253 cm, szer. 24 cm. Zwój składa się z 4 kart pergaminowych. K. Gamber uważa, iż zwój zawiera *Laudes regiae*, stosowane w niemieckich katedrach w IX w. na zakończenie celebracji mszalnej, po oracji, a przed *Ite missa est*²⁵. Natomiast inni badacze (W. Nicolay²⁶, N.K. Rasmussen²⁷) są zdania, że jest to tekst długiej litanii do świętych, charakterystycznej dla okresu karolińskiego²⁸. Istnieją dwa odpisy zwoju z Lorsch: *Stadt- und Universitätsbibliothek*, Frankfurt, Ausstellung, nr 10; *Handschriften aus dem Kloster Lorsch*, 13.06–2.07.1964, nr 6²⁹

(3) *Rotuli ambrosiani*. Z kręgu liturgii ambrozjańskiej zachowały się nieliczne zwoje z litaniami. Dwa z nich wyszczególnia katalog Biblioteki Ambrozjańskiej w Mediolanie: *Due rotuli per i due ultimi giorni delle litanie triduane*³⁰. Miejsce ich przechowania: Mediolan, *Biblioteca Ambrosiana*, Z 256 sup. Natomiast inwentarz biblioteki kapitulnej wylicza więcej zwojów na użytek celebracji w katedrze³¹.

K. Gamber uważa dwa inne *libelli* ambrozjańskie za odpisy wcześniejszych zwojów³²:

(a) Lucca, *Biblioteca capitolare*, Cod. 605. Wydanie: G. Mercati (1902)³³. Miejsce i czas powstania: Lucca, XI w. Czterostronicowy tekst tego dokumentu dotyczy obrzędu poświęcenia kościoła i ołtarza³⁴.

(b) London, *British Museum*, MS Egerton 3763. Wydanie: O. Heiming (1964)³⁵. Miejsce i czas powstania: Mediolan, XI w. *Libellus* bogato zdobiony rozpoczyna się słowami: *In Christi nomine incipiunt litaniae maiores. Die I. Processio de ecclesia estiva*. Jednakże tekst, oprócz litanii, zawiera także oracje, antyfony, responsoria i *orationes peculiare*.

(4) *Rotuli beneventani*. Najwięcej zwojów pochodzi z południowej części Włoch (Benewent). Odrębność tych dokumentów zaznacza się artystycznym

²⁴ B. BISCHOFF, *Lorsch im Spiegel seiner Handschriften*, München 1974, s. 45.

²⁵ Zob. CLLA, s. 358, nr 777; szerzej na temat *Laudes regiae* zob. E.H. KANTOROWICZ, *Laudes regiae. A study in liturgical acclamations and mediaeval ruler worship*, Los Angeles 1946.

²⁶ W. NICOLAY, *Die Allerheiligenlitanen aus der Frankfurter Stadtbibliothek aus dem 9. Jh.*, LZ 2 (1930), s. 101–108.

²⁷ RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 460.

²⁸ Litanie z okresu karolińskiego omawia M. COENS, *Recueil d'études bollandiennes* (Subsidia Hagiographica 37), Bruxelles 1963, s. 139–322.

²⁹ Zob. RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 460, przyp. 30.

³⁰ Zob. „Archivio Ambrosiano” 7 (1956), s. 259.

³¹ Zob. RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 460, przyp. 32.

³² CLLA, s. 280n, nr 575 i 577.

³³ G. MERCATI, *Antiche reliquie liturgiche ambrosiane e romane* (Studi e Testi 7), Roma 1902, s. 5–27.

³⁴ Zob. przyp. 14.

³⁵ O. HEMING, *Ein benediktinisch-ambrosianisches Gebetbuch des frühen 11. Jh.*, ALW 8 (1964), nr 2, s. 325–435.

pismem i bogatym zdobnictwem, właściwym kulturze tego regionu w średniowieczu³⁶. Należą do nich również zwoje liturgiczne. Na ogólną liczbę 31 zwojów liturgicznych aż 28 zawiera tekst *Exultet*, 2 dotyczą obrzędu poświęcenia wody chrzcielnej, 1 zaś obrzędu święceń³⁷. Problem genezy owych zwojów był dyskutowany przez E. Monetiego (1944)³⁸ i G. Cavallo (1973)³⁹. Prof. Cavallo uważa, iż powstały one na bazie sakramentarzy pod wpływem liturgii wschodniej, jako że region Benewentu pozostawał w średniowieczu pod silnym oddziaływaniem bizantyjskim.

Rotuli paschales beneventani zasługują na uwagę, ponieważ są jedynym przykładem zwojów z tekstem *Exultet* na południu Włoch, a także dlatego, że cechują się bogatą ornamentacją⁴⁰. Liturgia w Rzymie w zasadzie nie знаła do średniowiecza pochwały paschału (*laus cerei*). Natomiast *praeconium paschale* występuje w północnej części Italii⁴¹.

Ze zwojów paschalnych benewentyńskich wymieni:

(1) *Rotulus paschalis z Bari*⁴². Miejsce przechowania: Bari, *Archivio del Duomo*. Wydanie: L. Duchesne (1925)⁴³. Miejsce i czas powstania: Bari, 1056 r. Zwój zawiera tekst *Exultet*, bogato zdobiony. W tym samym archiwum znajdują się również *rotuli* z tekstem błogosławieństwa ognia i wody⁴⁴.

(2) *Rotulus paschalis z Troii*⁴⁵. Miejsce przechowania: Troia, *Archivio capitolare*. Wydanie: M. de Santis (1958)⁴⁶. Miejsce i czas powstania: Troia, 1065 r.

(3) *Rotulus paschalis z Monte Cassino*⁴⁷. Miejsce przechowania: Roma, Cod. Vat. Barb. 592. Miejsce i czas powstania: Montecassino, II poł. XI w.

(4) *Rotulus paschalis w Biblioteka Casanatense*⁴⁸. Miejsce przechowania: Roma, *Biblioteca Casanatense*, Cod. 724 B.I. 13. Czas powstania:

³⁶ Zob. E.A. LOWE, *The Beneventan Script. A History of the South-Italian Minuscule*, Oxford 1914; TENZE, *A New List of Beneventan Manuscripts*, w: *Collectanea Vaticana in honorem Anselmi M. Card. Albareda*, t. II (Studi e Testi 220), Città del Vaticano 1962, s. 211–244.

³⁷ Zob. CLLA, s. 254–258, nr 485–499; por. RASMUSSEN, *dz. cyt.*, s. 462.

³⁸ E. MONETI, *Considerazioni e ricerche sui rotoli liturgici miniaty dell'Italia meridionale*, w: *Scritti di Paleografia e Diplomatica in onore di Vincenzo Federici*, Firenze 1944, s. 241–254.

³⁹ G. CAVALLO, *La genesi dei rotoli liturgici beneventani alla luce del fenomeno storico-librario in Occidente ed Oriente*, w: *Miscellanea in memoria di Giorgio Concetti*, Torino 1973, s. 213–229.

⁴⁰ Zob. M. AVERY, *The Exultet Rolls of South Italy*, Princeton 1936; R. HAMMERSTEIN, *Tuba intonet salutaris. Die Musik auf den südtalienischen Exultet-Rollen*, „Acta musicologica” 31 (1959), s. 109–129; G. CAVALLO, A. PETRUCCI, *I Rotoli di Exultet dell'Italia meridionale*, Bari 1973; P. DAMIANI, *Il canto beneventano nei rotoli dell'Exultet*, Roma 1986; pozostała bibliografia: CLLA Supplementum, s. 57.

⁴¹ Zob. CLLA, s. 255n.

⁴² Zob. *tamże*, s. 256, nr 485.

⁴³ L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien*, Paris 1925⁵, s. 558.

⁴⁴ Zob. CLLA Supplementum, s. 57, nr 485.

⁴⁵ Zob. CLLA, s. 256, nr 488.

⁴⁶ M. DE SANTIS, *I tre „Exultet” dell'Archivio Capitolare di Troia*, RiL 45 (1958), s. 168–175.

⁴⁷ Zob. CLLA Supplementum, s. 58, nr 498.

⁴⁸ Zob. CLLA, s. 257, nr 499; CLLA Supplementum, s. 58, nr 499.

Rotulus A (957–969), *Rotulus B* (969–982), *Rotulus C* (XII w.). *Rotulus A* — nazywany *Pontificale Casanatense*, bogato zdobiony, zawiera teksty święceń, od ostiariatu do prezbiteriatu. *Rotulus B* — *benedictino fontis*. *Rotulus C* — *Exultet*.

3. Aneks⁴⁹

ROTULUS Z RAWENNY

C. MOHLBERG (wyd.), *Sacramentarium Veronense* (RED Series Maior Fontes 1), Roma 1994³, s. 173–178.

(2) *ITEM ALIA. (Deus, qui splend)orem gloriae (tu)ae per sacrae uterum (ui)rginis in mundi fine in ... dignatus es reuelare, quatenus densis errorum tenebris effugatis, ueritas fulgeat perpetuae claritatis; tribue, quaesumus, ut tantae incarnationis mysterium humiles famuli et fidei integritate colamus, et deuoto semper obsequio fraequentemus: per.*

(3) *ITEM ALIA. (PRO) PITIARE, DOMINE DEUS, suppli(ca)tionibus nostris (et) tribulantibus, quaesumus auxi(li)um tuae piaetatis con(c)ede, ut de filii tui uenientis praesentia consolati, nullis iam polluamur contagiis uetustatis: per.*

(4) *ITEM ALIA. UNIGENITUM OMNIPOTENS pater, prophetarum oracu(-)flis declaratum, tota nunc gaudet ecclesia in mundo uenturum sicut pluui(a) super uellos, oriatur, quaesumus, abundantia pacis ... eius aduentum, simul ... exultet terra cae(l)esti rore perfusa, ut re(d)emptori sui leta uale(a)t offere splendida uota: 'per.*

(5) *(I)NENARRAUILEM potentiae tuae, deus, uirtute(m) extende, et populo supplicanti per filii tui praesentiam defensor accede, ut ad uotiu(a) desideria ipso iuuante perueniat: per.*

(6) *OMNIPOTENS deus, qui nos praeci(pis) per portam iustitiae (tr)ansire et iter Christo domino (p)raeparare: concede propiti(us), ut nullis in(f)irmitatibus fatigemur, qui celestis medici fulgentem praesentiam sustinemus: per.*

(7) *(DEUS QUI) AD LIUERANDUM humanum genus a uetustatis condicione tua clemen(-)tia procurasti: largire deuotae expectantibus gratiam tuae supernae piaetatis, ut ad ueram perueniamus praemium libertatis: per.*

(8) *ITEM ALIA. (E)XAUDI praeces populi tui, omnipotens deus, et radiante de caelo iustitia omnis germinet terra letitia(m); ut in filii tui redemptoris mundi aduentum, quaesumus, desiderantes animae nostrae benedictione pinguissima repleantur: per.*

(9) + *UENIAM praecamur offensis, caelorum conditur, deus, ut redemptoris nostri sustinentes praesentiam, peccatorum mereamur percipere indulgentiam: per.*

(10) *(D)EUS, QUI UIA ES(T) ueritatis et ineffauilis unitas trinitatis: concede propiti(us), tua in nobis gratia operante, ut uenienti saluatori mereamur cum dignis operibus obuiare, et beatitudinis praemia promereri: per.*

⁴⁹ Zamieszczone w aneksie modlitwy rotulu z Rawenny należą do źródeł euchologicznych nowego *Mszалу rzymskiego* z 1970 r.; zob. A. ROSE, *Les oraisons du Rotulus de Ravenne dans le nouveau Missel romain*, QLP 52 (1971) s. 286–288; A. WARD, *The Perennial Rotulus of Ravenna*, QLP 70 (1989), s. 151–154. Do tego źródła nawiązuje również trzecie wydanie *Mszалу rzymskiego* z 2002 r., zwłaszcza w zmianach i uzupełnieniach formularzy na okres adwentu i Bożego narodzenia; zob. M. BARBA, *Il Temporale, l' "Ordo Missae" e il Santorale del Nuovo „Missale Romanum”*, EL 116 (2002), s. 321–325.

- (11) + *REPLE bonis, omnipotens deus, terram tuam redemptoris (s)ui praesentiam cupientem, ut consolationis aeternae gratia circumdata plebs tua caelesti permaneat auxilio guernata: per.*
- (12) *DEUS, QUEM OLIM diuina praeconia cecinerunt in mundo uenturum, concede propitius desideranti populo tuo sollemnem re-/demptoris sui natiuitatem suscipere et caelestia ab eo dona consequi benedictionisque plenitudinem possidere: per.*
- (13) + *DIRIGATUR, quaesumus domine, in conspecto tuo nostrae petitionis oratio, ut ad magnae incarnationis tuae mysterio nostrae seruitutis uota, inlibata puritate, peruenia(n)t: per.*
- (14) *ITEM ALIA. + DEUS, QUI SALUTARE tuum totis terrae finibus nuntiatum signis fulgentibus declarasti: tribuae quaesumus, ut qui natiuitatis eius gloriam sollemniter praestolamus, nullis iam inimicorum fraudibus mancipemur: per.*
- (15) *ITEM ALIA. OMNIPOTENS et inuisiuis deus, qui mundi tenebras lucis tuae aduentu fugasti, sereno nos, quaesumus, uultu c(ir)cumspice, ut magnificentia(m) natiuitatis tuae dignis praeconiis conlaudemus: per.*
- (16) *ITEM ALIA. + DEUS, QUI HOMINEM olim perditum et densis uitiorum nebulis obscuratum gloriosae natiuitatis tuae lumine radiasti: concede propitius, ut quem tante salutis beneficio munerasti, quaesumus, nullis malorum patiaris subiacere periculis: per.*
- (17) + *OMNIPOTENS sempiternus deus, celi terrequae dominator, respice propitius ad oratio-/nem familiae tuae et unigenito tuo uenienti pia uota soluere cupientem placatus exaudi: per.*
- (18) *ITEM ALIA. + DOMINE AETERNAE, dei filius, ante cuius inenarrauile incarnationis mysterium exultauerunt montes et iocundati sunt colles: concede propitius, ut te in secundo aduentu nullo modo formidemus, sed absoluti a uinculis delictorum, redemptorem humani generis sensiamus, quem ueraciter confitemur deum et dominum angelorum: per.*
- (19) *ITEM ALIA. + ORIATUR, quaesumus, omnipotens deus, in cordibus nostris splendor gloriae, dominus noster Iesus Christus; ut omnem noctis obscuritate sublata, filios nos esse diei uere lucis manifestet aduentus: per.*
- (20) *ITEM ALIA. + TRIBUAE, QUAESUMUS, domine deus, ut deuotis mentibus diuinum expectemus aduentum, quo sacratissimus uirginis partus ex spiritu sancto nobis generet deum, quatenus appareat in hominibus Christus dominus et saluator: qui cum ingenito patre uiuit et regnat nunc et per omnia secula seculorum.*
- (21) + *CLEMENS et misericors Deus, ad tuorum propitius intende praecibus famulorum, ut qui redemptoris mundi sustinemus aduentu(m), quaesumus, nostrae salutis capiamus pre-/mium sempiternum: per.*
- (22) + *DEUS, TURRIS inexpugnabilis et ciuitas fortitudinis nostrae: esto nobis, quaesumus, protectio salutaris et desiderauis uirtus; ut futura natiuitas saluatoris generalem letitiam et plenissimam omnibus conferat sanitatem: per.*
- (23) + *PROPTIARE, DOMINE DEUS, supplicationibus nostris et suffragante tuae incarnationis aduentu, quaesumus, praeces nostras dignanter exaudi et ueniam tribuae omnium peccatorum: per.*
- (24) + *OMNIPOTENS SEMPITERNE DEUS, natiuitatem Christi filii tui secundum carnem propinquare cernens, quaesumus, ut nobis indignis famulis misericordiam prestet ipse, qui pro nobis dignatus est ingredi utero sanctae uirginis, ut uerbum caro fieret et habitaret in nobis: per.*
- (25) *ITEM ALIA. + DEUS, QUI CONSPICIS populum tuum incarnationem dominicam fideliter expectare; presta quaesumus, ut ualeamus ad tante salutis gaudia peruenire et uotis sollemnibus alacri semper letitia caelebrare: per.*
- (26) *ITEM ALIA. +INGENITI filius patris, domine / omnipotens Christe, nostram, quaesumus, dignanter absque macula suscipe carne(m); ut et te humanae substantiae participem esse probemus, et nos ad caelestia dona ut perducere iubeas postolamus: per.*

(27) + *LARGIRE, QUAESUMUS, domine, famulis tuis fidei et securitatis augmentum; ut qui de uentura natiuitate domini nostri tui filii gloriantur, et aduersa mundi te guuernante non sentiant, et, quae temporaliter caelebrare desiderant, sine fine percipiant: per.*

(28) *ITEM ALIA. + EXCELSI FILII DEI, humani generis conditor et immaculate saluator: procede iam, quaesumus, de incontaminata uirgine pro mundi redemptione; ut sentiamus per eandem nos gratia(m) liuerare a peccatis, per quam ipse fieri dignatus es[t] absque delicto similis nobis: per.*

(29) *ITEM ALIA. + IAM REFULGENS aduentus filii tui, quaesumus omnipotens pater, et laetitiam nobis praesentis exhibeat temporis et aeternae gloriae praestet esse participes: per.*

(30) *ITEM ALIA. + DEUS, AETERNA maiestas, cuius ineffauile uerbum angelo deferente uir-/ginitas immaculata suscepit et, domicilium deitatis effecta, sancti spiritus luce repletur; quaesumus, ut fidelem populum ipsa suis orationibus protegat, quae deum et hominem sacris castisque uisceribus meruit baiulare: per.*

(31) *ALIA. + DEUS, HUMANAЕ conditor et redemptor naturae, qui uerbum tuum in utero perpetuae uirginitatis carnem adsumere uoluisti: respice propitiis ad praeces nostras, ut unigeniti tui natiuitate suscepta, ipsius aetiam redemptori(s) mereamur diuino consortio sociari: per.*

(32) *ITEM ALIA. + DEUS, QUI INITIO statim mundi promulgans lucem densas tenebrarum nebulas dissipasti: quaesumus, ut ipse iam procedat, conditor lucis, sponsus ueri thalami, ante secula quem parasti, ut populus a uetustatis errore liueratos, in occursum filii tui adueniat, cum dignis operibus praeparatus: per.*

(33) *ITEM ALIA. + OMNIPOTENS SEMPITERNE DEUS, qui per incarnationem unigeniti tui mundum tuae maiestati reconciliare dignatus es[t]: tribuae, quaesumus, ut nubila peccatorum fugiant a corde sereno / et mysteria dominicae natiuitatis luce crescentia casta semper laetitia caelebrentur: per.*

(34) *ALIA. + LUMEN UERUM, quod ex fonte cordis tui, domine Deus noster, salutiferum eructuare dignatus es[t] uerbum: quaesumus, ut sicut beatae Mariae intemeratae uirginis mirabiliter ingressus est uterum, ita nobis concedas tuis famulis eius cum gaudio praestolare gloriosae natiuitatis praesentia(m): per.*

(35) *ITEM ALIA. + OMNIPOTENS SEMPITERNE DEUS, maiestatem tuam supplices deprecamus, ut refulgente iam dominicae carnis aduentu ad nostras praeces aures placidas praebes et orationes fidelium famulorum exaudire digneris: per.*

(36) *ITEM ALIA. + DEUS, QUI FILIUM tuum uirginalibus membris receptum nostrae carnis tunicam indui uoluisti: presta quaesumus, ut e te humanae substantiae esse participem gaudeamus et nos ad celestia dona ut peruenire iubeas postolamus: per.*

(37) *ITEM ALIA. + DEUS, CUIUS UERBI aeternitas caeli faciem decorauit et uirginis uterum dominicae carnis gloria[m] fecundauit: quaesumus, ut splen-/dor iam nouae lucis appareat et salus humani generis de castis uisceribus pro mundi redemptione procedat: per.*

(38) + *DEUS, QUI INTRA UIRGINALIS uteri mansionem(m) ineffauili arte sanctum tibi carnis cubiculum condesti, procede iam, quaesumus, placauilis et formam redime serui, quam ante secula promisisti, ut et tibi digna caelebraetur laudatio et nobis fiat aeterna saluatio: per.*

(39) + *DOMINE DEUS, IAM UIRGINEI thalami pulchritudo ornamentis insignibus praeparatur, ut regalibus nuptiis caelebratis, procedat exinde sponsus prae filiis hominum speciosus, qui letitiam et pacem de sua plaenitudine(m) populis omnibus donet et splendore(m) praesentiae suae nostrarum inluminet tenebras animarum: per.*

(40) + *INEFFAUILE[M] magni decretum consilii fideles populi humiliter ueneremus, quia in uirginis partu[m] beatae stupendum uidemus miraculum coruscare, dum humanae naturae deitas sociata ge(ni)mina in Christo fulgit substan-/tia, cui caelestia famulantur obsequia et cuncta mundi subiacent aelementa, pro / inde tante diuinitatis parente fes er.*